
Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 7 (2001)

Διανοούμενοι

Υ. Stavrakakis, Lacan and the political

Kirsten Campell

doi: [10.12681/sas.637](https://doi.org/10.12681/sas.637)

Copyright © 2015, Kirsten Campell

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Campell, K. (2015). Υ. Stavrakakis, Lacan and the political. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 7, 251–256. <https://doi.org/10.12681/sas.637>

την εμπειρική επαληθευσιμότητα της συστημικής θεωρίας σε τομείς πιθανής κοινωνικής αυτοοργάνωσης και ηθδαλιούχησης των κοινωνικών συστημάτων.

Πράγματι, νεώτερες εμπειρικές έρευνες καταδεικνύουν την έστω μερική επαληθευσιμότητα της συστημικής θεωρίας στα επιμέρους υποσυστήματα. Ως κυρίαρχο αίτημα προτάσσεται πλέον η κατά το δυνατόν ευρύτερη προσέγγιση των θεωριών της δράσης με τις συστημικές θεωρίες, ώστε να εξαχθούν πληρέστερα και ασφαλέστερα συμπεράσματα στο πλαίσιο της εμπειρικής και στατιστικής έρευνας. Για να συμβεί όμως κάτι τέτοιο, αναγκαίο προαπαιτούμενο συνιστά η μη εξαφάνιση του 'αντιπάλου' αλλά τουναντίον η συναποδοχή κοινών επιστημολογικών οριζουσών και από τα δύο θεωρητικά μέρη. Προφανώς, η διατήρηση μιας επιστημολογικής ώσμωσης μεταξύ διαφορετικών θεωριών δεν μπορεί να αποτρέπει διαφωνίες σε επίπεδο περιεχομένου. Παρά ταύτα, ο Κονδύλης αποκρούει τη συστημική θεωρία τόσο σε επιστημολογικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο περιεχομένου. Κατά συνέπεια αρνείται έναν κεφαλοποιημένο γνωσιακό πλούτο δεκαετιών με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την προσπάθεια θεμελίωσης της κοινωνιοντολογίας του.

Νικόλαος Τσίρος

Γιάννης Σταυρακάκης, *Lacan and the Political*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, 1999, 188 σελ.

'Τι σχέση μπορεί να έχει ο Λακάν με το πολιτικό;'. Η φεμινιστική θεωρία από παλιά συζητά τις πολιτικές συνέπειες του έργου του Γάλλου ψυχαναλυτή, κάτι που συνέχισε και ο μεταστρουκτουραλισμός. Εντούτοις, η αγγλόφωνη πολιτική και κοινωνική θεωρία υπήρξε γενικά επιφυλακτική απέναντι στη λακανική ψυχανάλυση αμφισβητώντας την σημασία της για τη μελέτη των κοινωνικο-πολιτικών φαινομένων. Το βιβλίο του Γιάννη Σταυρακάκη *Lacan and the Political* παρουσιάζει το πλέον συγκροτημένο και πειστικό επιχειρήμα για την ανάγκη να ξανασκεφτούμε τη χρησιμότητα του Λακάν για τη σύγχρονη πολιτική θεωρία. Αποκαλύπτει τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους η λακανική θεωρία μπορεί να αναπροσανατολίσει τις θεωρήσεις μας για το πολιτικό, και θεμελιώνει πως, μέσα από την εννοιολογική τριάδα του πραγματικού, του φαντασιακού και του συμβολικού, είναι σε θέση να ριζοσπαστικοποιήσει την σύγχρονη πολιτική ανάλυση. Αντί να περιορίζεται στη μελέτη της λειτουργίας δεδομένων θεσμών και δομών, το βιβλίο καταδει-

κνύει τη σημασία των συμβολικών και των φαντασιακών σχέσεων στη συγκρότηση του πολιτικού πεδίου.

Η πρόκληση που απευθύνει η λακανική ψυχανάλυση στην πολιτική θεωρία έγκειται λοιπόν, κατά πρώτο λόγο, στη θέση ότι οι πολιτικές σχέσεις είναι σχέσεις φαντασιακές και συμβολικές μεταξύ κοινωνικών υποκειμένων, και, ως εκ τούτου, το πολιτικό πεδίο είναι κατ' ανάγκην ένα πεδίο ατελές και ανοιχτό. Η παραδοσιακή πολιτική θεωρία ξεετάζει τη θέση του συνειδητού (ακόμα και 'ορθολογικού') πολιτικού δρώντος (ενός δρώντος στον οποίο συχνά αποδίδεται αυτόνομη θέληση) και των πολιτικών θεσμών που αυτός δημιουργεί. Αντιθέτως, η ψυχαναλυτική πολιτική θεωρία αποδίδει έμφαση στην παραγωγή του ασυνειδητού πολιτικού υποκειμένου στο πεδίο της αναπαράστασης και της πολιτικής φαντασίωσης. Το βιβλίο του Σταυρακάκη αποτελεί μια προσπάθεια ανάπτυξης μιας ψυχαναλυτικής πολιτικής θεωρίας αυτού του είδους. Μας δείχνει πως οι θεωρίες του Λακάν υπήρξαν κομβικές στην επανεξέταση του πολιτικού όπως λαμβάνει χώρα στο έργο στοχαστών όπως οι Ερνέστο Λακλάου, Σαντάλ Μουφ, και Σλάβοϊ Ζίζεκ. Παρουσιάζει τα λακανικά θεμέλια αυτών των νέων προσεγγίσεων στην πολιτική θεωρία, αναδεικνύοντας παράλληλα την ιδιαιτερότητα της σύγχρονης λακανικής πολιτικής σκέψης. Με αυτόν τον τρόπο το υπό εξέταση βιβλίο προσφέρει μια ουσιαστική άρθρωση αλλά και περαιτέρω ανάπτυξη της λακανικής πολιτικής θεωρίας. Αυτό επιχειρείται σε τρία στάδια: αρχικά, με την ανάδειξη των εννοιολογικών στοιχείων της λακανικής σκέψης που επιδέχονται πολιτικής ανάγνωσης, δεύτερον, με την παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο αυτές οι λακανικές ιδέες αναδομούν την αντίληψη μας για το πολιτικό, και τρίτον, μέσω της ανάπτυξης μιας διακριτής λακανικής θεωρίας του πολιτικού πράττειν που αντιπαρατίθεται στην 'παραδοσιακή πολιτική της φαντασίωσης' και συνδέεται ουσιαστικά με το θεωρητικο-πολιτικό πρόγραμμα της λεγόμενης 'ρίζοσπασιτικής δημοκρατίας'.

Το πρώτο μέρος του *Lacan and the Political* αναδεικνύει το 'εννοιολογικό και θεωρητικό οπλοστάσιο' που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη μιας λακανικής θεωρίας του πολιτικού. Τα πρώτα δύο κεφάλαια ξεετάζουν τη λακανική σύλληψη του υποκειμένου και του αντικειμένου. Το πρώτο εξ' αυτών, με τίτλο 'Το λακανικό υποκείμενο', παρουσιάζει με ξεκάθαρο τρόπο τη λακανική θεωρία της φαντασιακής και συμβολικής ταύτισης. Εδώ υποστηρίζεται ότι ενώ το υποκείμενο υπήρξε μέχρι σήμερα το σημαντικότερο σημείο επαφής ανάμεσα στην πολιτική και τη λακανική θεωρία, το να παραμείνει κανείς σε μια εξέταση της υποκειμενικότητας είναι δυνατόν να οδηγήσει

στην παραμέληση ουσιαστικότερων (από τη σκοπιά της πολιτικής θεωρίας) διαστάσεων του λακανισμού. Αν η έμφαση του Λακάν στη ριζική έλλειψη που σημαδεύει το υποκείμενο παραμένει για μας ουσιώδης είναι γιατί η καταστατική αυτή έλλειψη το αναγκάζει να αναζητήσει την 'απούσα πληρότητα' του στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας. Υπό αυτήν την έννοια το λακανικό υποκείμενο, το υποκείμενο της ψυχανάλυσης, είναι πάντοτε υποκείμενο κοινωνικό. Το επόμενο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο 'αντικειμενικό'/κοινωνικό πεδίο και στον τρόπο με τον οποίο ο Λακάν αποδομεί εντέλει την ουσιοκρατική διάκριση υποκειμενικό/αντικειμενικό. Η επιχειρηματολογία του Σταυρακάκη επιστρατεύει τις λακανικές έννοιες του πραγματικού και του συμβολικού στην προσπάθεια άρθρωσης μιας λακανικής οπτικής και του κοινωνικού. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, το κοινωνικό είναι πρωτίστως ένα συμβολικό πεδίο και, ως εκ τούτου, περιέχει μια ριζική έλλειψη, το ίχνος του μη-αναπαράσασιμου *πραγματικού*. Οι ιδεολογικές φαντασιώσεις προσφέρουν εδώ τη φαντασιακή 'πληρότητα' που επιχειρεί να καλύψει το χάσμα αυτό και να υπο-στηρίξει έτσι την κλιδονιζόμενη κοινωνική 'πραγματικότητα'. Η καταληκτική ενότητα του κεφαλαίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον μιας και εξετάζει τη σχέση (και τις διαφορές) ανάμεσα σε μια λακανική θεώρηση της συγκρότησης της κοινωνικής πραγματικότητας και σε μια κονστρουκτιβιστική θεώρηση. Ο Σταυρακάκης υποστηρίζει ότι ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός αντιμετωπίζει το συμβολικό και το φαντασιακό ως τις δύο διαστάσεις που εξαντλούν το σύνολο του κοινωνικού πεδίου. Αντίθετα, η λακανική θεώρηση αναγνωρίζει τη ριζική αρνητικότητα που σημαδεύει το πεδίο αυτό και την οποία αναδεικνύει μέσα από την έννοια του πραγματικού, εκείνου που πάντοτε αντιστέκεται στη φαντασιακή ή συμβολική αναπαράστασή του. Η κοινωνική πραγματικότητα, με λακανικούς όρους, συνιστά 'μία προσπάθεια τιθάσευσης του πραγματικού μέσω της συμβολοποίησης'. Το αδύνατο πραγματικό διαταρράσει και έτσι οροθετεί τα (κάθε φορά αναπροσαρμοζόμενα) όρια των συμβολικών και φαντασιακών κατασκευών της κοινωνικής πραγματικότητας.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αναπτύσσει μια λακανική θεωρία του πολιτικού βασιζόμενη στις έννοιες του υποκειμένου και του κοινωνικού όπως αυτές παρουσιάστηκαν μέχρι τώρα. Ειδικότερα, το τμήμα τούτο εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο θα ήταν δυνατόν να ξανασκεφτούμε το πολιτικό (κεφάλαιο 3) και δοκιμάζει τη χρησιμότητα μιας εναλλακτικής λακανικής θεώρησής του στην παραγωγή μιας κριτικής ανάλυσης του ουτοπικού φαινομένου και στην προσπάθεια άρθρωσης ενός ριζοσπαστικού δημοκρατικού πολιτι-

κού προτάγματος (κεφάλαια 4 και 5). Ο Σταυρακάκης πολύ πειστικά υποστηρίζει ότι το πολιτικό δεν θα πρέπει να προσεγγίζεται μόνον υπό τη στενή έννοια των συγκεκριμένων πολιτικών δομών, όπως π.χ. το κράτος (όπως γίνεται συχνά στην παραδοσιακή πολιτική επιστήμη). Αντιθέτως, το πολιτικό είναι ανάγκη να ειδικωθεί από τη σκοπιά της συμβολικής κατασκευής της κοινωνίας και των ορίων που θέτει σε αυτήν, και να αναλυθεί αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο 'διατάσσει' τις κοινωνικές σχέσεις. Ορίζοντας την *πολιτική* πραγματικότητα ως μια συμβολική κατασκευή που υποστηρίζεται από δομές (ιδεολογικής) φαντασίωσης, το βιβλίο υποστηρίζει το πέρασμα από την 'παραδοσιακή φαντασιωσική πολιτική' σε μια σύλληψη του *πολιτικού* που αναγνωρίζει το στοιχείο της καταστατικής έλλειψης. Το τέταρτο κεφάλαιο αρθρώνει μια χρήσιμη κριτική της ουτοπικής πολιτικής ως κυριότερου παραδείγματος παραδοσιακής φαντασιωσικής πολιτικής, καταδεικνύοντας ότι κάθε ουτοπικό πρόταγμα στηρίζεται πάνω σε μια φαντασιακή κατασκευή που επιχειρεί να απωθήσει την καταστατική έλλειψη στο πολιτικό πεδίο και, ως εκ τούτου, παράγει συνεχώς και νέους 'εχθρούς' στους οποίους αποδίδεται η συνεχής επανεμφάνισή της. Στη θέση οποιασδήποτε επιστροφής σε μια τέτοιου είδους πολιτική ο Σταυρακάκης ισχυρίζεται ότι θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μια 'ηθική του πραγματικού' που αναγνωρίζει την ιδιαίτερη συγκρότηση του πολιτικού και της σχέσης του με το αδύνατο πραγματικό. Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει μια πειστική άρθρωση της ριζοσπαστικής δημοκρατίας ως παράδειγματος αυτής της σύλληψης του πολιτικού, αφού αναγνωρίζει την ανεξάλειπτη παρουσία των κοινωνικών ανταγωνισμών και θεσμοποιεί την πολιτική τους έκφραση. Η ριζοσπαστική δημοκρατία καθιστά ορατή την έλλειψη που ενέχει η ίδια η σύσταση του πολιτικού πεδίου, αντί να προσπαθεί να την καλύψει με μια (πολιτικο-ιδεολογική) φαντασίωση. Ένα ριζοσπαστικό δημοκρατικό ήθος αποκαλύπτει το αδύνατο του απώτερου κλεισίματος του πολιτικού, διασχίζοντας τη φαντασίωση κάθε τέτοιου κλεισίματος και επιμένοντας στην ενδεχομενικότητα και ιστορικότητά του.

Στον εν λόγω τόμο όλες τούτες οι σύνθετες ιδέες αναπτύσσονται με μεγάλη σαφήνεια. Αυτή η ξεκάθαρη άρθρωση της λακανικής πολιτικής θεωρίας αποτελεί βασικό προτέρημα του βιβλίου. Για όσους αγκομαχούν να κατανοήσουν τις λακανικές ιδέες, η διαφωτιστική γραφή του Σταυρακάκη θα αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη. Για όσους έχουν ήδη έρθει σε επαφή με τη λακανική πολιτική θεωρία, οι εκτεταμένες αναλύσεις του για το έργο των Λακλάου, Μουφ και Ζίζεκ, είναι εξίσου σημαντικές. Αναδεικνύει με καθαρότητα τα

στοιχεία εκείνα του έργου του Λακάν που χρησιμοποιούν αυτοί οι μελετητές και παρουσιάζει μια εμπειριστατωμένη περιγραφή της πολιτικής θεωρίας τους. Επιμένοντας στην ιδιαιτερότητα της λακανικής πολιτικής θεωρίας, το *Lacan and the Political* αποκαλύπτει το βαθμό στον οποίο έχουν επηρεαστεί από τον Λακάν οι τρεις αυτοί σημαντικοί συγγραφείς της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας. Από την άλλη όμως το βιβλίο του Σταυρακάκη θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως συνέχεια και μετεξέλιξη του εγχειρήματος των συγγραφέων αυτών, αφού δεν αρκείται στην περιγραφή των υπαρχόντων λακανικών προσεγγίσεων στο πολιτικό, αλλά αναπτύσσει περαιτέρω τη λακανική θεωρία του πολιτικού. Το δεύτερο τμήμα του βιβλίου με μεγάλη επιτυχία δείχνει πόσο κεντρική είναι η σκέψη του Λακάν σε κάθε προσπάθεια ανάλυσης της πολιτικής 'διάταξης' του κοινωνικού. Προτάσσοντας δε τη σημασία ενός ριζοσπαστικού δημοκρατικού ήθους ανοίγει ένα ολότελα καινούργιο πεδίο για τη μελλοντική ανάπτυξη της λακανικής πολιτικής θεωρίας.

Η άρθρωση από τον Σταυρακάκη μιας λακανικής θεωρίας του πολιτικού θέτει δύο επιπλέον ζητήματα γύρω από το εγχείρημα της σύγκλισης πολιτικής θεωρίας και λακανισμού: το πρώτο πολιτικό και το δεύτερο θεωρητικό. Καταρχάς, πώς είναι δυνατόν να ορίσουμε την ηθική πολιτική πράξη; Αν μια λακανική πολιτική στάση ενέχει το ξε-πέραςμα της πολιτικής φαντασίωσης, πώς μπορεί να νοηθεί αυτό το εγχείρημα στο πολιτικό πεδίο; Στο σημείο αυτό θεωρούμε πως μια αναφορά στην ιδιαιτερότητα της ψυχαναλυτικής πρακτικής θα ήταν βοηθητική. Παραμένει ασαφές κατά πόσον πολιτική πρακτική και κλινική πρακτική είναι ισοδύναμες στο σχήμα του Σταυρακάκη. Αν όχι, τότε οι συνθήκες δυνατότητας μιας λακανικά εμπνευσμένης πολιτικής πρακτικής θα έρχοι περαιτέρω ανάλυσης. Για παράδειγμα, τι θα ήταν μια ριζοσπαστικά δημοκρατική ηθική πράξη εντός του πολιτικού πεδίου; Ο Σταυρακάκης παρουσιάζει ως παράδειγμα την ταύτιση με το 'κοινωνικό σύμπτωμα', με τις ομάδες εκείνες που συγκροτούνται ως οι φαντασιωσικοί άλλοι -οι αποκλεισμένοι- των διαφόρων πολιτικών κοινότητων. Η πολιτική πρόκληση έγκειται στο πώς αναλαμβάνεται και πραγματοποιείται μια ταύτιση αυτού του είδους και στο πώς συγκροτείται ως πολιτική πράξη. Με άλλα λόγια η σχέση ανάμεσα στη θεωρητική πράξη και την πολιτική πράξη δεν διερευνάται διεξοδικά στο *Lacan and the Political*.

Το δεύτερο ζήτημα είναι θεωρητικό και αφορά την σχέση ανάμεσα στη λακανική ψυχαναλυτική θεωρία και την πολιτική θεωρία. Ενώ καταδεικνύει την πρόκληση που συνιστά η λακανική σκέψη για τις υπάρχουσες θεωρήσεις του πολιτικού, το βιβλίο δεν εξετάζει σε ικανοποιητικό βαθμό τις δυσκολίες

χρήσης του έργου του Λακάν για τον σκοπό αυτό. Αυτές είναι τόσο δυσκολίες περιγραφής και μετάδοσης όσο και δυσκολίες θεωρητικές. Για παράδειγμα, μερικές φορές έχει κανείς την εντύπωση ότι ο Σταυρακάκης 'αποκρύπτει' την πολυπλοκότητα και τη δυσκολία του έργου του Λακάν. Μας παρουσιάζει μια συνεκτική ανάγνωση της λακανικής θεωρίας που συχνά δεν αναγνωρίζει την αντίσταση του έργου του Λακάν σε μια συστηματοποίηση αυτού του είδους. Μια ανάλογη δυσκολία που αφορά τη χρήση της λακανικής θεωρίας εμφανίζεται και στο θεωρητικό επίπεδο. Αν ο Λακάν δεν είναι πολιτικός επιστήμων (όπως επισημαίνει άλλωστε και ο Σταυρακάκης), τότε γίνεται αναγκαίο να σκεφθούμε διεξοδικά τις ενδεχόμενες δυσκολίες που ανακύπτουν κατά την 'εφαρμογή' του έργου του στην πολιτική ανάλυση. Υπάρχουν άραγε στιγμές στο λακανικό corpus που αντιστέκονται σε μια τέτοια σύγκλιση ή ακόμα και την αρνούνται; Για την πλήρη απάντηση τούτου του ερωτήματος απαιτείται ενδελεχέστερη ενασχόληση με την ίδια τη λακανική θεωρία. Εντούτοις, το *Lacan and the Political* δεν υπόσχεται στον αναγνώστη μια κριτική ανάλυση της λακανικής ψυχαναλυτικής θεωρίας. Εκείνο που υπόσχεται και όντως πραγματώνει – με μεγάλη επιτυχία – είναι να αρθρώσει μια ανάγνωση του λακανικού έργου παραγωγική για την πολιτική θεωρία. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι αυτή ακριβώς η ανάγνωση εισάγει μια νέα σύλληψη της σχέσης ανάμεσα στον Λακάν και το πολιτικό και ανοίγει το δρόμο για μια ανανεωμένη πορεία της λακανικής πολιτικής θεωρίας.

Kirsten Campbell

(Μετάφραση από τα αγγλικά: Ιάσων Γληνός)